

ČASOPIS ZA POVIJEST
ZAPADNE HRVATSKE

WEST CROATIAN
HISTORY JOURNAL

Uredila / Edited by
ANDREA ROKNIĆ BEŽANIĆ

Hrvatsko kulturno društvo *Napredak* u komunističkoj Jugoslaviji (1945. – 1949.)

Zdravko Matic

Hrvatsko vojno učilište „Dr. Franjo Tuđman“
Ilica 265b, Zagreb

UDK: 061.2:316.7](497.1)“1945/1949“

Pregledni rad / Review article

Primljeno / Received: 17. 10. 2021.

Prihvaćeno / Accepted: 25. 1. 2022.

Autor je na temelju arhivske građe i recentne literature istražio kakav je društveni status imalo Hrvatsko kulturno društvo Napredak nakon dolaska Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) na vlast 1945. godine. Utjecaj nove vlasti na HKD Napredak je bio ideološki determiniran te je svojim modeliranjem snažno utjecao na rad Napretka nakon Drugog svjetskog rata od afirmacije do zabrane rada i ukidanja Napretka 31. ožujka 1949. godine.

Ključne riječi: Hrvatsko kulturno društvo *Napredak*, Jugoslavija, rad, zabrana, 1945.-1949.

Uvod

Hrvatsko kulturno društvo *Napredak* iz Sarajeva nastalo je spajanjem Hrvatskog potpornog društva za potrebne đake srednjih i visokih škola u Bosni i Hercegovini, osnovanog u Mostaru 14. rujna 1902.¹ i Hrvatskog društva za namještanje djece u zanate i trgovinu, osnovanog u Sarajevu 11. studenoga 1902. te na poticaj skupine domoljuba i u Zagrebu.² Tadašnje vlasti odobrile su rad Društva 10. rujna 1904. a nakon izmjene pravila i programa uzelo je naziv “Hrvatsko društvo *Napredak* za potpomaganje naučnika i đaka Hrvata katolika za Bosnu i Hercegovinu” 1905. g.³ S obzirom na to da su

1 Bosna i Hercegovina (BiH), Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH), fond: Hrvatsko kulturno društvo *Napredak* (HKDN), ZMF BiH. Pr. 19/1902., 2.1.1902. godine, Arh. br. 1, Sarajevo - Zemaljska vlada za BiH - izvještaj Beča o osnivanju potpornog društva u Mostaru; ZMF BiH. Pr. 5733/1902 28.4.1902. godine.

2 BiH, ABiH, fond: HKDN, ZMF BiH Pr. 14345/1903. 14.11.1903. godine Arh. br. 7, Sarajevo - Zemaljska vlada za BiH - Pravila “Hrvatskog društva za namještanje djece u zanate i trgovine”

3 BiH, ABiH, fond: ZMF BiH 2219/1906. 17.2.1906. godine, Arh. br. 19, Sarajevo - Zemaljska vlada za BiH - promjene Statuta “Hrvatskog društva *Napredak*”.

oba društva, i mostarsko i sarajevsko, imala gotovo istovjetne ciljeve i zadatke ona su se 9. lipnja 1907. ujedinila i od tada djeluju pod zajedničkim imenom: *Napredak* društvo za potpomaganje naučnika i đaka Hrvata-katolika za Bosnu i Hercegovinu, sa sjedištem u Sarajevu.⁴

Društvo je 1922. godine promijenilo ime u Hrvatsko kulturno društvo *Napredak* i pod tim imenom djeluje do danas.

HKD *Napredak* je tijekom svoga povijesnog djelovanja bilo inicijator i organizator brojnih kulturnih manifestacija. O tome nam najbolje svjedoče arhivski izvori sačuvani u Arhivu Bosne i Hercegovine, fond: Hrvatsko kulturno društvo *Napredak* u Sarajevu kao i arhivsko gradivo *Napretka* pohranjeno u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i drugim arhivima diljem Hrvatske. O svim događajima i svjedocima vremena vrlo vjerodostojno govore arhivski dokumenti napose o njegovim članovima koji su bili istaknuti hrvatski uglednici i javni djelatnici (političari, svećenici, sveučilišni profesori, književnici...)⁵

Hrvatsko kulturno društvo "Napredak" iz Sarajeva je školovao i pomogao školovati više od 20.000 učenika i studenata (među kojima su i dva nobelovca – Ivo Andrić i Vladimir Prelog).

O HKD *Napredak* s posebnim naglaskom na djelovanje od 1945. do 1949. i odnos komunističkih vlasti prema HKD *Napredak* ne postoji niti jedno djelo koje se bavi ovim razdobljem.

U ovom radu želimo rasvijetlit pitanje odnosa komunističkih vlasti prema HKD *Napredak* u razdoblju od 1945. sve do njegova ukidanja 31. ožujka 1949. godine, te kako je jugoslavenska historiografija opisivala te događaje, kako su prihvaćeni i preuzeti iz jugoslavenske historiografije s početka devedesetih godina. Da li se s današnje vremenske distance može bez znanstvenih prijevora utvrditi što se zaista događalo od 1945. do 1949. sa HKD *Napredak*.

Završetak Drugog svjetskog rata i njegove implikacije za HKD *Napredak*

Završetkom Drugog svjetskog rata i pobjedom antifašizma nad silama Osovine Njemačkom, Italijom i Japanom, označio je prekretnicu u povijesti razvoja novog svjetskog poretka i snažnog iskoraka zemalja Europe i svijeta. Među pobjednicama našla se i novo utemeljena država Federativna Narodna Republika Jugoslavija koja je uz komunističke zemlje istočne Europe od samoga početka pokazivala proturječja kako u unutarnjoj tako i vanjskoj politici. Novo utemeljena država geopolitički pozicionirana na tromedi jugoistočne Europe

4 BiH, ABiH, fond: ZVŠŠ 18 - 278/5. 1909., 4.6.1909. godine, Arh. br. 43, Beč - Zajedničko ministarstvo financija i Zemaljska vlada za BiH - odgovor na ustroj "Napretka" u Sarajevu i Mostaru

5 BiH, ABiH, Arh.br. 1-25, kut. 165./1949. Inventarski broj Povjereništva i podružnice Napretka po abecednom redu od A-M; Arh. br. 1-26, Povjereništva i podružnice Napretka na području bivše Jugoslavije, uglavnom Bosne i Hercegovine i Hrvatske - kartoni sa podacima; godina osnivanja, podaci o konstituirajućim skupštinama - predsjedniku, upravnom i nadzornom odboru, popis stipendista i dr. (125 kartona).

bila je država sastavljena od brojnih nacija, različitih kultura, tradicija i običaja uz sve tri monoteističke religije koje su djelovale na prostoru Jugoslavije. Ipak dijelovi te nove države su bitno se razlikovali i prema stupnju ekonomskog razvoja od razvijenog sjeverozapada zemlje do nerazvijenog središnjeg dijela do zaostalog i atrofiranog jugoistoka Jugoslavije.⁶

Unatoč snažnom zauzimanju Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) razlike između jugoslavenskih republika bile su nepremostive i u stupnju industrijalizacije i u broju stanovnika. Iako je ovo „tema za sebe“ za povijesni period nakon Drugog svjetskog rata, povjesničari su često iznosili nemogućnost istraživanja zbog nedostupnosti arhivskoj građi i nepostojanja vremensko-povijesne distance od određenih događaja i mogućnosti objektivnog prikaza događaja. Slomom real-socijalističkog sustava u Europi i raspadom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) i njezina političkog uređenja nastala je posvema iznenada - neočekivana vremenska distanca bez koje je gotovo nemoguće ulaziti u bit društvenih procesa i objašnjavati socijalne procese suvremenici i nositeljima spomenutog političkog sustava.⁷

Snažan i trezveni istraživački put otvorila je 1989. godina i „pad Berlinskog zida“ kao simbol pada i sloma komunizma koji je *de iure* i *de facto* 1989. prestao egzistirati te prestao biti opsesija njihovih bivših vođa i značajna sastavnica u kreiranju europske i svjetske politike. I doista nakon te godine „prijelomnice“, povjesničari/historičari više nemaju izlike za supstancijalnim istraživanjem svega što se događalo do 1989. godine. Nakon toga uslijedio je bolni oporavak svih zemalja real - socijalističkog sustava koji su svim naporima nastojali vratiti sjaj totalitarizmom opustošenom području gdje je započela iz temelja obnova civilnog društva na način otvaranja širom vrata svim kreativnim i inventivnim snagama društveno opustošenih zemalja. Obnova civilnog društva započela je kroz mogućnost stvaranja na tisuće novih udruga, političkih stranaka, radničkih neovisnih sindikata, znanstvenih, stručnih i popularnih časopisa, brojnih nevladinih organizacija i drugih organizacija koje su imale slobodan prostor za svoje djelovanje.

Do jučer etablirana historiografija - notornih komunističkih zemalja našle su se u vrlo specifičnoj situaciji. Ideološki determinirana i partijski programirana monumentalna djela „preko noći“ izgubila su na svojoj važnosti upravo zahvaljujući toj ideološkoj dimenziji koja je prožimala sva uniformna djela nastala do 1989. godine. Dio povjesničara je smatrao da komunizam ne zavrjeđuje ozbiljna historiografska istraživanja smatrajući da je ta epoha zapravo potpuno irelevantna i da to vremensko razdoblje treba tretirati kao „Sizifov posao“. Drugi su pak ustvrdili kako je apsurdno odbaciti čitavo jedno razdoblje jer bez toga ne bismo mogli shvatiti kraj 20. st. u europskoj povijesti.

No posvema je jasno da u cijeloj priči treba biti racionalan i krajnje obazriv i kazati da je neozbiljno i nekorektno zabaciti jedno cijelo povijesno razdoblje

6 Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Golden Marketing, Zagreb, 1999., 173.

7 BiH, ABiH, fond: Hrvatsko kulturno društvo *Napredak* (HKD *Napredak*), kut. 65, dok. br. 2204/1945., Izvješća; Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije hrvatski je pogled*, Naklada Pavičić, 1998., 238.,

a da se ne uzme u obzir čitavo jedno povijesno razdoblje od 1945.-1989. bez prava na trezvenu, objektivnu i racionalnu mogućnost za istraživanjem i toga depresivnog razdoblja 20. st. europske povijesti. Pa ipak dio povjesničara trudio se iz petnih žila zaniijekati svu historiografiju nastalu do 1989. dok drugi dio istraživača u svome znanstvenom poduhvatu nastojali su trezveno i objektivno iščitavati i interpretirati i taj dio jugoslavenske povijesti.

Juridičkom dostupnošću arhivskoj građi s početka 90.-tih godina prošloga stoljeća brojni znanstvenici našli su se pred velikim izazovom – u proučavanju samoupravnog socijalizma i države koja je bila za mnoge enigma i misterij u mnogim njezinim elementima. Jedan od ozbiljnih problema među povjesničarima bilo je pitanje „stvarne volje“ za istraživanjem povijesnih vrela različite provenijencije i to iz prašnjavih kutija koje desetljećima nisu otvarane jer su njihovi sadržaji bili „državna tajna“. Uza sve to javila su se esencijalna pitanja da li je to doista - ona najvažnija arhivska građa iz toga razdoblja ili je zauvijek nestala i trajno uništena.

Istraživači koji su se odvažili na istraživanje toga razdoblja zamijetili su „ne-kvalitetu“ dokumenata uz obavezno pitanje gdje je arhivska građa za one događaje koje treba dokumentima potkrijepiti a dogodili su se – historijski su zabilježeni a odnose se na političke borbe i sukobe unutar *partije* te koje su se zasigurno najčešće donosile u zatvorenim i najužim partijskim krugovima koji nemaju pisanih tragova, a posljedice takva djelovanja su bile prisutne.⁸

Da bi bismo uspjeli u istraživačkom poduhvatu osim arhivske građe nužno je pretražiti i tzv. recentnu literaturu koja se odnosi osim na nepreglednu neobjavljenu arhivsku građu, knjige, časopise, novine, tonske zapise i drugo. Ne može se s pravom baciti niti sva literatura nastala do 1989. štoviše i takva ideološki determinirana treba poslužiti kao temeljna za moguća ozbiljna znanstvena istraživanja. Prema već ustaljenom metodološkom principu istraživanje povijesti nakon 1945. potrebno je postaviti u okvir historijskog razvoja jugoslavenske države čiji je bila sastavni dio u statusu federalne jedinice i kao takvu događaju nisu mimoišli nego su je iz temelja uzdrnali.

Hrvatska se može uzeti kao egzaktan primjer za ovo povijesno razdoblje od vremena nametanja komunističkog ideološkog koncepta vlasti jednoj zemlji još tijekom Drugog svjetskog rata pa do izlaska iz takvog društveno-političkog sustava 1990. godine.

Val demokratskih ideja zahvatio je u posljednjoj deceniji 20. st. i Hrvatsku ali demokracija se teško uspostavlja u procesu pada komunizma u Europi, zatim dezintegracije Jugoslavije tijekom agresije na mladu neovisnu Republiku Hrvatsku 1991. – 1995. god.

⁸ Središnji arhiv HKD Napredak u Sarajevu ima nekoliko tisuća kutija koja se odnose na razdoblje djelovanja Napretka od 1902. do danas. Jednako tako i ostali arhivi u ex Jugoslaviji imaju na desetke tisuća dokumenata koji mogu pokazati rad i djelovanje HKD Napretka od osnivanja do danas.

Hrvatsko kulturno društvo *Napredak* na udaru „progresivne“ Komunističke partije

U razdoblju nakon završetka Drugog svjetskog rata i HKD *Napredak* se našlo u neposrednim procesima direktnog utjecaja komunističkih vlasti koje je željelo društveno reformirati i preoblikovati program Društva njezinih članova čija svijest o postojanju i služenju hrvatskom narodu seže još od 1902. g.⁹

Nema sumnje da komunistička ideologija nije mogla premostiti sve one deklarativne izričaje na brojnim osnivačkim sastancima podružnica već je jednostavno nakon četverogodišnje verbaliziranju i nurenja vodstva društva naprasno ugasila HKD *Napredak*.

Napredak je već do 1945. bio organizirano kulturno i prosvjetno društvo koje je okupljalo na tisuće članova diljem Jugoslavije, te je kao kulturno društvo bilo prepoznatljivo svojim programom i svojim javnim djelovanjem kroz kulturna, književna, sportska i druga organiziranja djelovanja tadašnjeg jugoslavenskog društva.

Završetkom Drugog svjetskog rata milioni ljudi diljem svijeta proslavili su 9. svibanj i 2. rujan 1945. kao dan pobjede nad nacističkom Njemačkom i carskim Japanom, u kojem je poginulo 30 miliona ljudi, ranjeno preko 20 miliona i nestalo oko 5 miliona ljudi.¹⁰

Pobjedu nad zlom 20. st. proslavili su jednako i jugoslavenski komunisti koji su vjerovali u uspjeh svladavanju svih prepreka i u miru kopirajući sovjetski model vlasti, smatrajući ga univerzalnim putem ostvarivanja „novog društva“. S takvim teorijskim konceptom KPJ je 1945. krenula u reformu i promjenu svih dotadašnjih temeljnih vrijednosti građanskog društva, kao što su građanska sloboda, privatno vlasništvo, pluralizam mišljenja, tržište kapitala, višestranačje i parlamentarni sustav, pravo na slobodno ispovijedanje vjere i drugo. Upravo sve te vrijednosti nova vlast je smatrala „ostacima kapitalizma i buržoazije“, te ih je nužno trebalo amputirati iz društvenog života.

Već tijekom Drugog svjetskog rata sudbina nacionalnih kulturno - prosvjetnih društava u Jugoslaviji se drastično promijenila. Formiranjem Nezavisne Države Hrvatske u njen sastav ušla je i Bosna i Hercegovina, na temelju povijesnih, etničkih i kulturoloških razloga.

Već po uspostavi NDH-a ustaške vlasti su zabranile daljnji rad Muslimanskom kulturnom društvu *Gajret*, a njihovu cjelokupnu imovinu dodijelile su na upravljanje društvu Narodna uzdanica, u čijem sastavu je ostalo cijeli rat. Istu sudbinu doživjelo je i srpsko prosvjetno i kulturno društvo *Prosvjeta*, a imovina im je oduzeta. Međutim, (ne)očekivano je HKD *Napredak* ostalo netaknuto.¹¹

9 *Napredak*, hrvatski narodni kalendar za 1923., Sarajevo, 1924., 138; Hrvoje ŠAPINA, *Stoljetnica Napretka*, *Napredak*, Sarajevo, 2002., 24; Antun ODIĆ, „Kratak historijat ‘Napretka’“, *Napredak* (k.), za god. 1927., Sarajevo, 1926., 5.

10 *Napredak*, hrvatski narodni kalendar za 1923., Sarajevo, 1922., 138; H. ŠAPINA, *Stoljetnica Napretka*, 24; A. ODIĆ, „Kratak historijat ‘Napretka’“, *Napredak* (k.), 5.

11 *Napredak*, hrvatski narodni kalendar za 1946., Sarajevo, 1945., 257.

Dolaskom komunističkih vlasti 1945. u promijenjenim političkim okolnostima, došlo je do obnavljanja nacionalnih kulturno-prosvjetnih društava, ali ovog puta na sasvim novim osnovama.¹² Tako su spomenuta kulturno-prosvjetna društva od njihova osnivanja s početkom 20.st. do konačne likvidacije 1949. prolazila kroz različite političke i ideološke sustave, pa kao takva mogu svjedočiti kroz povijest. God. 1945. Društvima je donijela obnovu i „naklonost narodne vlasti“ kroz koja je trebalo ostvariti zadatke s ciljem uspostavljanja socijalističkog sustava i u ovim dijelovima koja novom početku nisu bila naklonjena.¹³

Muslimansko kulturno-prosvjetno društvo *Gajret* obnovilo je svoj rad odmah nakon partizanskog oslobođenja zemlje, a osnivačka skupština održana je 3. srpnja 1945. na kojoj su definirani pravci rada i razvoja društva ali na novim temeljima izgrađenim tijekom narodnooslobodilačke borbe. Rad društva bio je vođen striktno prema napucima lokalnih komunista a imao je za cilj formiranje zajedničkog združenog fronta koji je trebao povezati Muslimane sa ostalim narodima Jugoslavije te tako raditi na jačanju bratstva i jedinstva koje je bilo fundament narodnooslobodilačke borbe.¹⁴

Jednako tako i srpsko prosvjetno i kulturno društvo *Prosvjeta* je promptno dobilo dopusnicu da može održati obnoviteljsku skupštinu koja je održana 15. srpnja 1945. i na kojoj je zaključeno da se društvo treba snažno razvijati na tekovinama antifašističke s naglaskom na intenzivnom povezivanju sa svim subjektima u društvu koji imaju zajedničku zadaću a to je povezivanje, proširivanje i omasovljenje društva poglavito inicijativa rada na selu, naselju i gradovima te formiranje izdavačke djelatnosti kao i prikupljanja knjiga za šire narodne slojeve.

Međutim proces propitkivanja i preustrojavanja te dokazivanja vjerodostojnosti za razliku od muslimanskog i srpskog kulturnog društva, HKD *Napredak* naišlo je poseban ideološki dril cjelokupnog vodstva na svim razinama ustroja *Napretka*.

Komunističke vlasti imale su jasan cilj s *Napretkom* na svim njegovim razinama ustroja a napose kako utjecati na nacionalne i programske osnove društva s ciljem preoblikovanja svijesti svih nositelja i zasada Društva. Po svemu sudeći i zbog poznatih razloga vlast nije željela a niti mogla odmah se obračunati sa hrvatskim emisarima kulture i čuvarima državotvornosti. Jedan od njih je zasigurno jer su i partizani Hrvati jedni od nositelja novog samoupravnog socijalizma. Na kraju konačan cilj nije joj bio odmah ga ukinuti ga, već ostvariti kontinuitet rada, uz osobitu pozornost na svaki učinjeni korak. Bilo je potrebno uskladiti točno zacrtanu „partijsku liniju“ te društvo

12 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 155, dok. br. 364 i 364a/1945. Održavanje skupštine 28.X.1945. godine Odlukom Povjereništva za prosvjetu br. 277/1945. godine od 22.4.1945. godine razriješena je dosadašnja uprava Središnje uprave Napretka od dužnosti a izabrana druga, 4. svibnja 1945. godine Za povjerenike Zagrebačke podružnice Napretka nove komunističke vlasti imenovale su Rudolfa Hunjskog i Emila Kuzmanića.

13 *Napredak*, hrvatski narodni kalendar za 1946., Sarajevo, 1945., 254 – 257, Hrvoje ŠAPINA, *Stoljetnica Napretka*, Sarajevo, 2002., 56; A. ODIĆ, „Kratak historijat ‘Napretka’“, *Napredak* (k.), za god. 1927., Sarajevo, 1926., 43.

14 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 155, dok. br. 364 i 364a/1945.

ideologizirati na svim njegovim razinama.

Prema arhivskim izvorima razvidno je da je odmah po uspostavi vlasti Povjerenstva za prosvjetu, predsjedništva Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine u Sarajevu gdje je *de iure* bilo sjedište HKD *Napredak* odredilo delegate sa zadaćom preuzimanja cjelokupne uprave *Napretka* te njezino poslovanje do osnivačke skupštine i izbora novog i provjerenog vodstva Središnje uprave.¹⁵

U arhivu nalazimo govor novoimenovanog predsjednika Središnje uprave *Napretka* dr. Vladimira Čaldarevića, koji je u svom izlaganju na glavnoj skupštini *Napretka*, održanoj 28. i 29. listopada 1945. istaknuo slijedeće: „Svršetak rata dočekao je tako *Napredak* u potpunom rasulu organizacijskom, moralnom i materijalnom. Fašistički članovi *Napretkove* Središnje uprave i podružnica bili su po sudovima opravdano suđeni na gubitak narodne časti i na druge kazne a društveni rad je došao pod nadzor nove narodne vlasti. Ministarstvo prosvjete BiH postavilo je u društvo svoga povjerenika koji je preuzeo i čuvao preostalu imovinu društva, ali svaki društveni rad je prestao“.¹⁶

Takvi formalno-pravni postupci aktualne vlasti usmjereni prema *Napretkovim* podružnicama uslijedili su na osnovu zaključka novo imenovane privremene Uprave od 7. svibnja 1945., na način da su do tadašnji predsjednici podružnica svi redom smijenjeni a potom dekretom postavljeni novi lojalni vlasti koji su bili od strane tajne službe provjereni i podržani od strane lokalnih političkih vlasti. Na osnovu arhivske građe lako se može rekonstruirati kadrovska pokrivenost u podružnicama koje su bile u procesu okupljanja članstva¹⁷

Sukladno zakonu o udruženjima, zborovima i drugim javnim skupovima HKD *Napredak* je kao društvo registrirano u *Registar* kulturno-prosvjetnih društava s nadnevkom od 25. kolovoza 1945. godine. Tim zakonom je građanima Demokratske Federativne Jugoslavije zajamčeno pravo udruživanja u politička, kulturna, znanstvena, tehnička, fiskulturna i druga udruženja s ciljem razvijanja političke, kulturne i društvene aktivnosti narodnih masa.¹⁸

Zakonski preduvjet za dobivanje legalne dopusnice za djelovanje od nadležnih vlasti bilo je propisano da društvo treba dostaviti program rada i prijavu za osnivanje društva koja je morala imati pedeset do sto potpisa u zavisnosti da li će njihovo djelovanje biti na teritoriju federalne ili savezne jedinice što je trebalo posebno naznačiti u Prijavi.¹⁹ Prijava se dostavljala MUP, zemaljskom ili saveznom u ovisnosti od teritorija na kojem imaju namjeru djelovati.

15 BiH, ABiH, fond: HKDN kut. 155/1945., dok.br.: 294, s.1., Imenovani su delegati: Vid Krešić, sudac; Oto Usterčić, ing., šumarski činovnik i Zvonko Putica,monopolski činovnik u mirovini, a imenovanje je potpisao tadašnji povjerenik Ante Babić u ime povjerenstva za prosvjetu, predsjedništva Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine sa sjedištem u Sarajevu.

16 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 156/1945., dok.br.: 37/45., *Napredak*, Hrvatski narodni kalendar za 1945., Sarajevo 1944., 215.

17 BiH, ABiH, fond: HKDN, br. 155/1945., dok.br.: 37.

18 *Službeni list FNRJ*, Registar za II. polugodište 1945. god., II. 46-101, 612., s 635-637.

19 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 157/1945., dok. br.: 389/45 s 10.

S obzirom na okolnosti i hipoteku koje je HKD *Napredak* nosilo iz prošlosti, na njih je prema čl. 18. istoga zakona prema kojem za sva udruženja koja su postojala prije 6. travnja 1941. morala su priložiti prijavu o obnovi uz obvezne potpise članova svih organa (glavnog upravnog i nadzornog) udruženja. Sukladno zakonu o udruživanju, zborova i drugih javnih skupova, zakon je predvidio vrlo oštre kaznene odredbe, od visokih novčanih do zatvorskih kazni ako se ne budu pridržavali propisanoga.²⁰

Napredak je do glavne osnivačke skupštine djelovao uobičajeno obavljajući svoje svakodnevne poslove primarno koje su od njega tražile nadležne vlasti kao što je sudjelovanje u svenarodnim akcijama ali i drugim, po nalogu Ministarstva socijalne politike Narodne Republike Bosne i Hercegovine. Jedna od zadaća *Napretka* bila je preuzimanje cjelokupnog arhiva dotadašnjeg vodstva te osnivanje *Napretkovih* podružnica gdje god je od to lokalnih vlasti zatraženo.²¹

Sve godišnje skupštine uglavnom su bile inicirane od aktualne vlasti, to se odnosilo na sve podružnice a poglavito na glavne podružnice kao što je bila sarajevska podružnica. Tražila se posebna suglasnost Ministarstva prosvjete Narodne vlade Bosne i Hercegovine koja je imala za svrhu da prati i ima uvid u cjelovito odvijanje skupštine kao i sam rad podružnice te da se razvija u duhu tekovina NOB-a. Iako su podružnice imale ozbiljnih financijskih poteškoća, SUN-a iz Sarajeva je inzistirala na transparentnosti i poštivanju pozitivne tradicije društva te ostvarivanje svih programskih ciljeva.²²

Vrlo često SUN-a nije mogla odgovoriti na brojne zahtjeve podružnica a koji su proizlazili iz programa *Napretka* kao što su primjerice pomoć pri smještaju u dom, stipendiranje učenika, plaćanje troškova puta, osiguranje knjiga i drugo. Iako je nailazio na brojne poteškoće *Napredak* je pokušao po ustaljenoj praksi obnoviti sve svoje podružnice ali su nailazile na ozbiljne poteškoće tijekom 1945. godine najprije zbog indiferentnosti podružnica prema ideološkom obrascu koji su trebali realizirati.²³

Nakon brojnih osnivačkih godišnjih skupština u najvećem broju podružnica diljem Bosne i Hercegovine i Hrvatske, 28. i 29. listopada 1945. održana je glavna godišnja skupština Središnje uprave *Napretka* u Sarajevu uz prethodno odobrenje Ministarstva unutrašnjih poslova i javnog tužioca za BiH-a. U skupštini je sudjelovalo 165 izaslanika iz 29 podružnica.²⁴ Iz govora sudionika je razvidno da je od svibnja do listopada 1945. bilo temeljito pripremljeno potpuno preuzimanje ovog Društva od aktualne vlasti te je daljnji zadatak bio provesti sve zadaće središnje partijske organizacije koje su bile spuštene do svih podružnica *Napretka*.²⁵

20 BiH, ABIH, fond: HKDN, kut. 159/1945., dok. br.: 172/45

21 BiH, ABIH, fond: HKDN, kut. 157/1945., dok. br.: 390.

22 BiH, ABIH, fond: HKDN, br. 159/1945., dok.: 392/45 s 12.

23 *Napredak*, Hrvatski narodni kalendar za 1945., Sarajevo 1944., 227.

24 BiH, ABIH, fond: HKDN, br. 211/1945., dok.: 402., Izvještaj sa osnivačke skupštine.

25 BiH, ABIH, fond: HKDN, br. 211/1945., dok.: 402., Izvještaj sa osnivačke skupštine; *Napredak*, Hrvatski narodni kalendar za 1945., Sarajevo, 1946., 216.-217.

Predviđena zadaća koju je partija definirala trebala je u *Napretku* biti provedena. To je istaknuto u njihovim govorima gdje se između ostalih kaže: „*Napredak* će svoj rad zasnivati na tekovinama NOOB na bratstvu i jedinstvu i pravoj demokratizaciji. Demokratizacija društva pomoći će *Napretku* da izađe iz onog uskog okvira koji ga je u prošlosti kočio da uđe u široke narodne slojeve (...). Baš naša prosvjetna društva imaju mnogo da učine na pitanju bratstva i jedinstva i da razbiju narodne predrasude, koje je iskorištavao neprijatelj. Izgrađivanje bratstva naših naroda glavni je zadatak *Napretka* u njegovu budućem radu.“²⁶

Posebno je ostao zapažen govor i kako se treba odnositi prema Crkvi: „Danas kad je hrvatski narod stao na liniju Narodnog fronta, kad hrvatski narod na svim svojim manifestacijama pokazuje da odlučno u nedvoumno pomaže politiku koju vodi Narodni front, ti nacionalni krugovi, naročito klerikalni, pokušavaju da hrvatski narod dobiju ponovno u svoje šake, ne bi li ga opet upregli u kola interesa koji nisu hrvatski. Zadatak je *Napretka* da dobro otvori oči i založi sve snage, da bi obavijestio narod kakve mu opasnosti prijete od onih klerikalnih krugova, koji su sada bacili ono pastirsko pismo, koje nije pastirsko, nego pamflet, koji hoće da unose zabunu u narod i da ga opet vuku na liniju narodnih neprijatelja. S druge strane mačekovci ubacuju letke, u kojima se hrane kojekakvim nadama, koje i značile propast hrvatskog naroda kad bi se ostvarile.“²⁷

Bila je to uobičajena retorika koja se mogla čuti i od strane Dušana Vasiljevića u ime Srpskog kulturnog društva *Prosvjeta*, koji je u svome nastupu također istaknuo kako je „potrebno raditi u duhu tekovina narodnooslobodilačke borbe, u duhu bratstva i jedinstva, jer bratstvo je kulturni pojam.“²⁸ Derviš Tafro je govorio u ime Muslimanskog kulturnog društva *Preporod* te je rekao: „Danas u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji sretno je riješeno nacionalno pitanje. Uklonjene su sve zapreke da narodi žive svojim osebujnim nacionalnim životom, isključena je mogućnost da čovjek bude iskorištavan po čovjeku, a narod po narodu.“²⁹ Slična retorika čula se je i od ministra Ante Martinovića koji je govorio u ime Seljačke sloge, kao i Bogomira Brajkovića u ime izvršnog odbora Narodnog fronta, dr. Ive Sunarića kao i u samom izvještaju dr. Vladimira Čaldarevića.³⁰

Glavne premise svih govornika bile su narodnooslobodilačka borba, bratstvo i jedinstvo, Hrvati, hrvatsko, prosvjećivanje, suradnja i drugo. Mahom svi govornici su imali sličnu retoriku zapažena je samo jedna eksplikacija

26 BiH, ABiH, fond: HKDN, br. 211/1945., dok.: 402., Izvještaj; *Napredak*, Hrvatski narodni kalendar za 1945., Sarajevo, 1946., 217., Govor ministra Ante Babića.

27 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 155, dok. br. 447/1945., Izvještaj; *Napredak*, Hrvatski narodni kalendar za 1945., Sarajevo, 1946., 217.

28 BiH, ABiH, fond: HKD *Napredak*, kut. 155, dok. br. 447/1945., Izvještaj

29 *Napredak*, Hrvatski narodni kalendar za 1945., Sarajevo, 1944., 217.

30 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 155, dok. br. 447/1945., Izvještaj; Kutija br. 163 - 1947. godina Arh. br. 729, Zagreb - Podružnica *Napretka* - zajednička sjednica "Prosvjete" - "Preporoda" - "Napretka" - zapisnici od 28.4.1945. i 23.5.1945. - sjednice u Zagrebu - izvještaj

o pravilima Društva ali većina govornika je stavila naglasak na članstvo u *Napretku*. Ministar Babić je u svome govoru istaknuo kako su se brojni članovi Društva radili za neprijatelja. „(...) Od takvih ljudi društvo se očistilo, ali pred nama ostaje dužnost spriječiti da se opet uvuku kompromitirani ljudi, koji će se htjeti sakriti pod skute *Napretka*. Naša pravila nigdje ne govore da se člansko pravo u *Napretku* određuje po biračkim spiskovima, a zna se da građanska prava može oduzeti sud svojom presudom. Dr. Čaldarević je u zaključku rasprave fokusirao se na Pravila *Napretka* te istaknuo da po Pravilima, i to čl. 13. članom društva prestaje biti onaj tko izgubi građanska prava po presudi nadležnog suda, ali isto tako može društvo, zapravo odbor podružnice, da isključi svakog koji svojim govorom, radom i držanjem u javnom životu radi protiv svrhe društva ili se inače ogriješi o interesu hrvatskog naroda.³¹

Zaključak skupštine je bio da je potrebno usvojiti nova Pravila Društva koja trebaju biti u potpunosti usklađena sa zakonskim odredbama o udruženjima, zborovima i drugim javnim skupovima. Predložen je novi organizacijski i operativni ustroj *Napretka* prema kojem se omogućuje masovno sudjelovanje naroda u radu Društva kao i rada u njegovoj središnjoj Upravi. Dogovorena da između podružnica i središnje uprave budu predviđeni kotarski i glavni odbori koji će osnivati podružnice od lokalne, regionalne do nacionalne razine.³²

Tako predviđena organizacijska shema ustroja i djelovanja prilagođena je tadašnjoj teritorijalnoj podjeli, prema novo frontovskim organizacijama što je obećavalo novi, bolji, učinkovitiji rad *Napretka* te bolji nadzor Društva od najnižih do najviših razina. Svi prijedlozi su ušli u zapisnik Skupštine te su na kraju poslani pozdravni telegrami predsjedništvu savezne vlade, ministru narodne odbrane maršalu Jugoslavije Titu, izvršnom odboru Hrvatske republikanske seljačke stranke i izvršnom odboru jedinstvenog Narodnog fronta Bosne i Hercegovine. Skup je završio pjevanjem himne: Lijepa naša i Hej Slaveni.³³

Na Skupštini je izabrano i novo vodstvo Središnje uprave *Napretka* koju su činili: predsjednik dr. Vladimir Čaldarević, sudac Vrhovnog suda; potpredsjednik Jure Begić, pravni referent, član okružnog narodnog odbora; II. potpredsjednik dr. Ante Ramljak, sudac Vrhovnog suda i tajnik ing. Čedomil Miličević, načelnik Ministarstva rudarstva i industrije Bosne i Hercegovine.³⁴

U arhivu nalazimo i zaključke tj. pojašnjenja novih Pravila *Napretka* te se između ostalih navodi: „(...) radi našeg društva, kao i ideje vodilje u tom radu, idu potpuno na liniji narodno-oslobodilačke borbe hrvatskog i drugih naroda Jugoslavije i da se uklapaju u program narodnog fronta. Program i rad

31 Arhiv BiH, fond: HKDN, kut. 155, dok. br. 447/1945., Izvještaj; Arh. br. 81, dr. Vladimir Čaldarević - referat za Glavnu skupštinu HKD Napretka Sarajevo, 11. i 12. kolovoza 1945. godine; *Napredak*, Hrvatski narodni kalendar za 1945., Sarajevo, 1946., 221.

32 BiH, ABIH, fond: HKDN, kut. 155, dok. br. 447/1945., Izvještaj

33 BiH, ABIH, fond: HKDN, kut. 155, dok. br. 447/1945., Izvještaj; *Napredak*, Hrvatski narodni kalendar za 1945., Sarajevo, 1944., 221.

34 BiH, ABIH, fond: HKDN, kut. 155., dok. br.: 447/1945., Izvještaj.

našega društva nadovezuje se time na istovjetne tradicije hrvatskog naroda, preuzimajući iz njih slobodarski duhovni pravac i slavensku kulturnu i političku orijentaciju, a ujedno vezujući tradicionalne osobine i težnje hrvatskog naroda na novi pravac demokratskog društvenog poretka. U tom duhu ina toj liniji obrazovati, okupirati i podići najšire slojeve hrvatskog naroda i masovno ih osposobiti i privući na učestvovanje u javnom životu, to je cilj za kojim idemo“.³⁵

Odluke koje su donesene bile su ideološke naravi koje su zapravo bile obvezujući i predstavljale su smjernice za vodstvo *Napretka* i sve članove društva. Tako se u uputstvima Društvu naglašava važnost tih odluka i praćenje svih aktivnosti *Napretka* od najnižih do najviših razina. Svima koji su sudjelovali na strani okupatora i ustaša, koji su širili mržnju i antagonizam među narodima te otvoreno pozivali na bratoubilački rat „nema mjesta u našem društvu, bez obzira na to, je li ih sada sud osudio i jesu li oduzeta građanska prava. Takvi ljudi moraju biti svjesni, da njihovo udruženje u članstvu *Napretka* mogu društvo samo kompromitirati i onesposobiti za rad, dalje nanijeti hrvatskom narodu trajnu i ogromnu štetu. Zato neka se i ne prijavljuju za članove, neka se ne utrpavaju u društvo i neka ne misle, da će pod firmom *Napretka* moći ostati neprimijećeni i da će se zaboraviti njihov narodni stav (...)“.³⁶

Komunistička vlast je direktivom zahtijevala bezuvjetno distanciranje i čišćenje od neprijateljskih elemenata te je time direktno bio zapriječena rad osobama koje su se ogriješile na bilo koji način. Međutim u istom se naglašava da članstvo u *Napretku* nije zapriječeno osobama koje su bile zavedene ili su bile prisiljene da služe u neprijateljskoj vojsci ili državnom aparatu. Na kraju se ističe: „Svima ispravnim i čestitim Hrvatima mjesto je u *Napretku* koji je bio uvijek, a biti će i u buduće opće hrvatsko i kulturno – prosvjetno društvo koje ima svoje veliko poslanje u širokim masama naroda“.³⁷

Unatoč rješenju koje se nazirao Društvo je i na dalje imalo dosta problema koji su se odnosili na okupljanje članstva, vraćanje u vlasništvo *Napretkovih* domova, traženje materijalnih sredstava za osnovne djelatnosti, nezadovoljstvo stipendiranjem učenika koje predlažu podružnice itd.

Obnova HKD *Napredak* na novim politički zasadama

Paralelno s obnavljanjem podružnica u Bosni i Hercegovini trebalo je obnoviti i glavnu podružnicu za Hrvatsku u Zagrebu koja je od svibnja 1945. prestala sa radom.³⁸

35 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 156/1945., dok. 114/45., Pravila HKD *Napredak*.

36 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 156/1945., dok. 127/45., Uputstva HKD *Napredak*

37 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 155/1945., dok. 455., studeni 1945.

38 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 155/1945., dok. 344., 22. 09. 1945., Povjerenici u Zagrebu bili su Rudolf Slunjski i Emil Krizmanić.

Iz scribo-korespondencije između Sarajeva i Zagreba je razvidno da je SUN Sarajevo zahtijevao da se pronađu novi ljudi kao „nosioci novog duha i novih pogleda na život društva koji će preuzeti odgovornost i krenuti putem novih izazova“.³⁹ U dopisu se ističe kako je „dosadašnji predsjednik g. Viktor Sedmak, veliki donator Napretka, koji je, ali po sudu nacionalne časti, osuđen na gubitak građanskih prava i djelomičnom zapljenom imovine te ne može doći u obzir, a ostali dosadašnji članovi uprave, koji su dugi niz godina bili odbornici, a koji se nisu ničim ogriješili, mislimo, da bi dobro bilo da budu izabrani, naravno, ako ih predloži kandidacioni odbor“.⁴⁰

Slijedom toga SUN-a iz Sarajeva imenovala je povjerenstvo u Zagrebu, a smijenilo dotadašnji odbor.⁴¹ Izvanredna godišnja skupština glavne podružnice HKD *Napredak* u Zagrebu održana je 16. prosinca 1945., na kojoj je izabrano novo vodstvo, za predsjednika je izabran ministar prosvjete Ante Vrkljan. U svome nadahnutom govoru Vrkljan se obratio nazočnima: „ (...) Hrvati kao ravnopravni član državne zajednice Jugoslavena u ovoj zajednici žele razviti bratstvo i jedinstvo svih naroda. Mi moramo poraditi da novi duh prožme cjelokupni hrvatski narod, da pristupi pozitivnom radu na načelima zajednice, bratstva i slavenske solidarnosti. Moramo poraditi da novi duh prožme cjelokupni hrvatski narod, da pristupi pozitivnom radu na načelima zajednice, bratstva i slavenske solidarnosti. Svaki Hrvat u bilo kojem dijelu države treba da osjeti, da se nalazi u svojoj državi, da je voli. Da Hrvati vole ovu državu dokazali su to izbori iz studenoga. *Napredak* treba da obnovi svoje obveze sa Seljačkom slogom, da s njom radi suglasno, treba da uspostavi veze s braćom Srbima i Muslimanima.“⁴²

I novo izabrano vodstvo Zagrebačke podružnice ostali su na liniji samoupravnog socijalizma i tekovina NOB-a. Zaključak sa sjednice je akcentirao važnost uklanjanja svih onih koji su se na bilo koji način ogriješili o zakone FNRJ-a. Takvima nema mjesta u Društvu jer oni su neprijateljski elementi. Kontinuitet zajedništva i prosperitet Društva treba graditi na kulturnoj suradnji sa SSSR-om.⁴³ Cilj novoga vodstva bio je okupiti sve građane Hrvatske i uključiti ih u zajednički projekt Hrvatskog kulturnog društva *Napredak*. Potporu za ovakav nacionalni projekt dolazio je i od Vlade FNRJ a za provedbu je bilo posebno zaduženo Ministarstvo unutrašnjih poslova Federativne Narodne Republike Jugoslavije koje je 21. prosinca 1945. izdalo rješenje kojim se odobrava na temelju podnesenih pravila i programa,

39 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 155/1945., dok. 345/45., 20. 09. 1945., Arhiv BiH, Fond „Napredak“, kut. 159, dok. br. 1502/1946.

40 BiH, ABiH, fond: HKDN, spis 155/1945., dok. 364/45., 22. 09. 1945., *Napredak*, hrvatski narodni kalendar za 1946., Sarajevo, Tisak Vjesnik Zagreb, 1946., 223; A. ODIĆ, „Kratka historijata 'Napretka'“, *Napredak* (k.), za god. 1927., Sarajevo, 1926., 44.

41 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 157/1945., dok. 163/45., 16. 12. 1945.

42 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 155/1945., dok. 560/45., 22. 12. 1945., Zapisnik sa izvanredne godišnje skupštine Hrvatskog kulturnog društva *Napredak*, podružnica u Zagrebu.

43 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 155/1945., dok. 560/45., 22. 12. 1945., Zapisnik sa izvanredne godišnje skupštine Hrvatskog kulturnog društva *Napredak*, podružnica u Zagrebu.

obnova rada HKD *Napredak* iz Sarajeva glavne podružnice Zagreb.⁴⁴ Ipak početak rada glavne *Napretkove* podružnice u Zagrebu se odužio i trebalo je čekati da se cijeli proces formalizira.

HKD *Napredak* tijekom 1946. je nastavilo sa brojnim aktivnostima kao što je pomaganje siromašne i bolesne, skrb o ratnoj siročadi, distribucija tiska, edukaciji s naglaskom na samoupravni socijalizam i društveno-političko uređenje, higijeni i dr. Istovremeno Društvo je radilo na popularizaciji, omasovljenju članstva te osnivanju novih podružnica. Posebna aktivnost Društva bila je usmjerena na opismenjivanjem stanovnika te su osnovani brojni analfabetski tečajevi koji su bili dobro posjećeni. Prema dostupnim izvješćima Društvo se postupno razvijalo te je broj članova rastao u svim podružnicama. Samo u podružnici Novo Sarajevo bilo je oko 6000 članova mahom Hrvata zbog čega je bilo prigovora da se u Društvu okupljaju „ustaše“.⁴⁵ U proljeće 1946. izišao je dugo očekivani novi broj *Napretkova* hrvatskog narodnog kalendara koje su uredili komunisti. Cijeli list je bio prožet temama iz narodnooslobodilačkog rata a na kraju se nalazilo izvješće po podružnicama sa popisom Upravnih odbora *Napretkovih* podružnica koje su djelovale na teritoriju FNRJ-a.⁴⁶ U prilogu lista nalazio se sažetak povijesti djelovanja HKD *Napredak* te je pretiskan javnosti već poznati članak Stjepana Radića u kojem on oštro napada Katoličku crkvu.⁴⁷ Poruka je bila upućena sveukupnoj javnosti s naglaskom na zadaću i program *Napretka*, koje je postalo svenarodno Društvo. U kalendaru su tiskana i pravila društva te izvještaj sa glavne skupštine koji je bio praksa *Napretkovih* kalendara od 1906. godine sve do njegova gašenja 1949. godine.

U arhivskim dokumentima *Napretka* iz srpnja 1946. nalazimo dopis Središnje uprave *Napretka* iz Sarajeva koje posredstvom Zemaljskog odbora Narodnog fronta u Sarajevu se obraća svim *Napretkovim* podružnicama u svezi organiziranja godišnje skupštine u Sarajevu.⁴⁸ Međutim među spisima se nalaze i dopisi koji upućuju na pripremu vodstva za gašenjem HKD *Napredak* pod izlikom da nije u mogućnosti samostalno obavljati svoju djelatnost.⁴⁹ Među potpisnicima razvidno je da su iza cijelog projekta gašenja *Napretka* stajali najodgovorniji ljudi Društva među kojima je bio i potpredsjednik skupštine Ante Babić, dr. Vladimir Čaldarević i dr. Ante Ramljak, suci Vrhovnog suda, Jure Begić, lokalni političar i prvi tajnik *Napretka*, Alojz Benac, djelatnik Ministarstva prosvjete.⁵⁰

44 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 155/1945., dok. XXIII/I-I.

45 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 157/1946., dok. 877/46., Sarajevo, 2. 06. 1946.

46 *Napredak*, hrvatski narodni kalendar za 1945., Sarajevo 1944., 250.

47 Stjepan RADIĆ, „Poganska politika hrvatskih biskupa“, Slobodna Dalmacija, br. 40 od 1. listopada 1924., *Napredak*, hrvatski narodni kalendar za 1946., Sarajevo, 1945., 51.-56.

48 BiH, ABiH, fond: HKDN, spis 158/1946., dok. 1109/46., Dopis Središnje uprave *Napretka* iz Sarajeva, 16. 07. 1946.

49 BiH, ABiH, fond: HKDN, spis 158/1946., dok. 1109/46., Dopis Zemaljskog odbora Narodnog fronta u Sarajevu, HKD *Napredak*, 10. 08. 1946.

50 BiH, ABiH, fond: HKDN, spis 158/1946., dok. 1109/46., Sarajevo, 10. 08. 1946.

Na 39-oj godišnjoj skupštini *Napretka* održanoj 11. i 12. kolovoza 1946. u Sarajevu bilo je nazočno oko 800 izaslanika iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Od uzvanika skupštini su nazočili novi ministar prosvjete Cvijetin Mijatović, ministar šumarstva dr. Ivo Sunarić, ministar građevina Bogomir Brajković, ministar industrije i rudarstva Nikola Juričić, predstavnik Zemaljskog izvršnog odbora Narodnog fronta Ljubo Babić i brojni drugi.⁵¹

Na skupštini su se mogli čuti disonantni tonovi među kojima treba izdvojiti izlaganje Ante Babića, potpredsjednika Narodne skupštine koji je istaknuo između ostalog slijedeće: „Organizaciju društva treba uprostiti, a podružnicama dati više samostalnosti. Svaka *Napretkova* organizacija treba da ima mogućnost da u dogovoru sa frontovskim organizacijama i narodnim odborom u svom mjestu razvije kulturno-prosvjetni rad. Ovakvom, usko suradnjom stvarati će se u gradovima jaki kulturno-prosvjetni centri, odakle će se prosvjetni rad brzo i efikasno širiti na selo i na taj način praktično ostvariti savez radnika i seljaka (...). Gdje je stanovništvo izmiješano nije potrebno da svako društvo ima svoj dom i biblioteku, jer će jedan zajednički dom najbolje služiti za kulturno izživljavanje Srba, Hrvata i Muslimana. Treba podizati zajedničke domove, da budu zajednička žarišta kulture.“⁵²

Iz njegova izlaganja jasno se nazire da je politika planirala odvajanje podružnica od središnje uprave. Skupština je završila pozdravnim telegramom upućen Josipu Brozu Titu u kojem je istaknuto: „Danas kad naša narodna država stavlja u prvi plan prosvjetu i kulturu za narod, mi Hrvati i Hrvatice obećajemo Ti druže Maršalu, da ćemo kroz naše kulturno društvo *Napredak* učiniti sve kako bi što prije unijeli luč prosvjete u naše narode.“⁵³

Godina 1947. za *Napredak* je započela sa znatno suženim programom njihova djelovanja. To je bila bez sumnje posljedica planiranih zadataka HKD *Napredak* i petogodišnjeg plana prema kojemu je konačan cilj bio gašenje HKD *Napredak*. Prema izvješćima Središnje uprave *Napretka*, osjetila se vrlo anemična komunikacija između podružnica i SU *Napretka* poglavito za 1947. godinu. Drugi kriterij je bio loš odaziv na 40-tu redovitu godišnju skupštinu na kojoj je bilo nazočno svega 100 delegata iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske od ukupno 39 *Napretkovih* podružnica.⁵⁴ Objašnjavajući neuobičajeno mali broj delegata na skupštini njezin predsjednik dr. Vladimir Čaldarević je to objasnio slijedećim riječima: „(...) ova skupština ima radni karakter a ne

51 BiH, ABiH, fond: HKDN, spis 158/1946., dok. 1109/46., Sarajevo, 12. 08. 1946.

52 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 128/1946., dok. 1109/46., Sarajevo, 12. 08. 1946., *Napredak*, hrvatski narodni kalendar za 1947., Sarajevo 1946., 185., Na skupštini je ponovno izabran dr. Vladimir Čaldarević za predsjednika; za I. potpredsjednika Jure Begić, potpredsjednik okružnog Narodnog odbora u Tuzli; za II. potpredsjednika dr. Ante Ramljak, sudac Vrhovnog suda; za I. tajnika Alojz Benac, činovnik Ministarstva prosvjete; II. tajnik Marko Šakić, načelnik odjeljenja trgovine i snabdijevanje i za blagajnika Ivan Kovačević, činovnik državne štamparije.

53 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 128/1946., dok. 1109/46., Sarajevo, 12. 08. 1946., Izvještaj, *Napredak*, hrvatski narodni kalendar za 1947., Sarajevo 1946., 185.

54 *Napredak*, hrvatski narodni kalendar za 1948., Sarajevo 1947., 154., Samo godinu dana ranije bilo je nazočno 800 delegata iz 70 podružnica. Bio je to ozbiljan znak da se pripremaju ozbiljne mjere.

manifestacioni, pa je stoga izaslan manji broj delegata nego lanjske godine⁵⁵. Međutim iz brojnih arhivskih dokumenata se može iščitati da se uglavnom pozitivno govorilo o *Napretku* dok iz tajničkih izvješća se može zaključiti kako neke podružnice nisu dorasle svome poslanju.⁵⁶ Tijekom kalendarske godine Izvršni odbor Narodnog fronta Bosne i Hercegovine donio je odluku kojom je osnovana Seljačka sloga, koja je imala zadaću da djeluje u svim pravcima kulturno-prosvjetnog prosvjećivanja seljaka. „Veliki uspjesi Seljačke sloge u Hrvatskoj dokazuju da se u tom pogledu mogu postići sjajni rezultati. Napredak mora danas uskladiti svoj rad sa radom Seljačke sloge (...)“⁵⁷.

Komunističke vlasti favorizirale su Seljačku slogu – hrvatsko seljačko prosvjetno društvo koje je održalo osnivačku skupštinu 21. ožujka 1948. u Sarajevu.⁵⁸ Bio je to nagoviještaj da 41. godišnja skupština *Napretka* neće se održati jer je upravo Seljačka sloga trebala zamijeniti HKD *Napredak* u svim njegovim programskim sadržajima.

Glavna odluka izvršnog odbora Narodnog fronta Bosne i Hercegovine je bila „odluka o sazivanju Saveza kulturno-prosvjetnih i umjetničkih društava. Osnovni zadatak tog Saveza biće usklađivanje i objedinjavanje rada svih kulturnih, prosvjetnih i umjetničkih društava na teritoriju Narodne Republike pod jedinstvenim opštim rukovodstvom i pružanjem pomoći tim društvima na terenu, naročito u razvijanju rada biblioteka i čitaonica, te uzdizanja kadra kulturno-umjetničkih aktivista“⁵⁹.

Takvom odlukom je otvoreno nagoviješteno ukidanje i djelatnosti HKD *Napredak*. Osim pritiska aktualne vlasti *Napredak* je imao sve više financijskih problema jer su ukinute brojne podružnice diljem Hrvatske i Bosne i Hercegovine a one preostale djelovale su u vrlo otežanim uvjetima. K tome budžet Društva bio je opterećen brojnim financijskim traženjima od stipendiranja učenika i studenata, zbrinjavanje siročadi, porezni izdaci i drugo što je još više opterećivalo i sužavalo njegovo djelovanje.

Rad HKD *Napredak* bio je pod stalnim nadzorom partijskih struktura od onih najnižih do najviših razina. Lokalne partijske vlasti bile su dužne redovito opširno izvještavati pokrajinski komitet KPJ za Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu te podrobno izvijestiti o svim aktivnostima *Napretka*. Iz brojnih izvješća razvidno je da partijske strukture nisu bili zadovoljni radom kadrova na najnižim razinama te je prigovor bio usmjeren prema njima s zahtjevom za većim angažmanom i mobilizacijom Hrvata u društveno-politički život. U odgovoru lokalnih vlasti njihov prigovor se odnosio na rad *Napretka* i njihova introvertnost prema svim društveno-političkim zbivanjima. S druge strane vodstvo *Napretka* je smatralo da partijsko vodstvo i na dalje gleda na Hrvate „koji su u očima naših rukovodioca ostali i dalje ustaše, nacionalna

55 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 74/1947., dok. 116/47., *Napredak*, hrvatski narodni kalendar za 1948., Sarajevo 1947., 154., Izvještaj s glavne skupštine.

56 BiH, ABiH, fond: HKDN, spis 162/1948., dok. 184/48., Sarajevo, 15. 03. 1948.

57 *Napredak*, hrvatski narodni kalendar za 1948., Sarajevo 1949., 165.

58 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 162/1948., dok. 184/48., Sarajevo, 21. 03. 1948., Izvještaj.

59 BiH, ABiH, fond: HKDN, spis 167/1948., dok. 191/48., Sarajevo, 31. 03. 1948., Izvještaj.

grupa koja se neprijateljski odnosi prema našem poretku (...).⁶⁰ Partijske organizacije priznaju u svojim izvješćima višim razinama da su u nekim momentima pogriješili. „Mi smo napravili niz grešaka u personalnoj politici prema Hrvatima, u sudstvu itd. i u stvari često je primjenjivan oštriji kriterij prema Hrvatima nego prema Srbima i muslimanima. To je jedno od najtežih pitanja. Izolovati katolički kler, mačekovce od uticaja na hrvatske mase to je zadatak. Hrvatske mase danas proživljavaju krizu, krizu u tome što se oseća kod njih lutanje. Na izborima prišli nama, posle prelaze kleru i tome slično. Osnovna je slabost što nismo iznašli forme, kako da ih čvršće privučemo. Mi smo postavili pitanje Hrvatske republikanske seljačke stranke, ali naša partijska organizacija nije razumjela važnost HRSS, na hrvatske mase ima kler i stari političari uticaj. Linija mora biti forsiranje HRSS, koji ne bi smio biti barijera našeg uticaja na hrvatske mase. Partija ima u Hrvatima ugleda. Dokaz je npr. da su komunisti pobjeđivali HRSS-ove kandidate (...). Mi moramo preorijentisati svoj rad, moramo uočiti važnost tih organizacija. U *Napredak* mogu ući svi komunisti, a u HRSS svi koji nisu funkcioneri Partije.“⁶¹

Iz navedenih zapisnika razvidno je da je Partija odlučila HKD *Napredak* ugasiti. To nam svjedoče i zapisnici iz 1947. i prve polovice 1948. gdje se kategorički govori o čvršćem povezivanju podružnica s narodno-frontovskim mjesnim organizacijama, a ne sa Središnjom upravom *Napretka* u Sarajevu. K tome u zaključku izvješća se ističe nezadovoljstvo provođenjem zacrtane politike među Hrvatima posredstvom organizacija *Napretka*.⁶²

Tijekom 1948. koja je ključna godina za *Napredak* iz arhivske građe može se vidjeti da svi zaključci Partije su išli u prilog gašenju HKD *Napredak*. Tako se spominje gašenje podružnica u središnjoj Bosni jer su čelnici podružnica otišli na nove važne partijske dužnosti.⁶³ Time je drastično sužen njihov rad napose jer i nije omogućen izbor novih Upravnih odbora podružnica te su direktno zapriječili njihove sastanke i rad na terenu. To je de facto dio plana KPJ koja je kroz svoj petogodišnji plan imala zadaću da stvori jedinstven savez kulturno-prosvjetnih društava u Jugoslaviji koji će snažno artikulirati sve potrebe seljaka i radničke klase.

Dakle, 1948. je i *de iure* bila godina pripreme za gašenje svih kulturno-prosvjetnih društava pa i HKD *Napredak* iz Sarajeva koje je imalo brojne podružnice diljem Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Po prvi puta nije održana godišnja skupština *Napretka* niti je pripremljen *Napretkov* kalendar za 1949. godinu. Sve glasnije se izgovaralo da glavnu ulogu u kulturi do tadašnjih kulturno-prosvjetnih društava preuzimaju amaterska kulturno-umjetnička i kulturno-prosvjetna društva, amaterska kazališta te narodna i pučka učilišta.

60 BiH, ABiH, fond: HKDN, K-102/46; D-2/46., Sarajevo, 11. ožujka 1948., Kopija zapisnika sa sastanka Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH-a.

61 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 102/46; dok. 2/46., Sarajevo, 11. ožujka 1948., Kopija zapisnika sa sastanka Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH-a.

62 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 165/48; dok. 160/48., Sarajevo, 11. ožujka 1948.

63 BiH, ABiH, fond: HKDN, spis K-162/1948., dok. 78/48., Sarajevo, 22. 01. 1948.

Njihov je zadatak bio njegovanje kulturno-historijske baštine kao zajedničke tekovine svih naroda, a ne isticanje i naglašavanje posebnih nacionalnih tradicija.⁶⁴

Jugoslavija nije bila zrela za partijski pluralizam stoga je odluka KPJ bila vrlo radikalna. Nisu postojale ideološke pretpostavke za postojanje nacionalnih kulturno-prosvjetnih društava *Napretka*, *Prosvjete* i *Preporoda* u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Iz arhivske građe je razvidno da je Partija učinila sve da prestane interes za *Napredak*. Kada su postigli tu pretpostavku postupak njegova gašenja je logični slijed. Naime, prema članku 69. Pravila HKD *Napredak* je propisano: „Društvo može prestati, postojati ili se s kojom drugom ustanovom spojiti kada tu pravovaljano na svoji skupštinama zaključče 4/5 svih društvenih podružnica, kad taj zaključak usvoji glavna skupština Središnje uprave, na kojoj mora biti prisutno barem 4/5 iskazanih ovlaštenih učesnika i kad od prisutnih za to glasaju barem 4/5. Tom prilikom odlučuje glavna skupština io društvenoj imovini na isti način, ali po propisu čl. 70. Promjenu ovoga paragrafa može provesti samo glavna skupština na isti način koji je naprijed propisan zaključkom o prestanku rada.”⁶⁵ U završnim odredbama članka 70. propisuje se: „U slučaju prestanka društva, društvenom imovinom će upravljati Ministarstvo prosvjete Narodne vlade osne i Hercegovine dok se ne osnuje drugo hrvatsko društvo sa sličnim zadatkom kao i *Napredak*.”⁶⁶

Planirano gašenje HKD *Napredak* i ostalih prosvjetno-kulturnih društava započelo je 9. ožujka 1949. godine. U Središnjoj upravi Preporoda u Sarajevu održana je proširena sjednica međudruštvenog odbora *Prosvjete*, *Preporoda* i *Napretka* na kojoj je odlučeno da se preporuči glavnim odborima i središnjim upravama, „da što prije zakaže sjednicu svojih plenuma na kojima bi se donijela odluka o prestanku rada društva i o ustupanju njihove imovine Savezu kulturno-prosvjetnih društava.”⁶⁷ Time je zapravo definirano da sva društva trebaju biti likvidirana. Slijedom toga 15. ožujka 1949. održana je izvanredna sjednica Središnje uprave *Napretka* na kojoj je donesen zaključak da se 26. ožujka 1949. u 9.00 sati sazove plenarno zasjedanje Središnje uprave *Napretka* na kojoj bi trebala biti donesena konačna odluka likvidaciji društva.

Izvanredna sjednica prema unaprijed zakazanom terminu održana je 26. ožujka 1949. u 10.00 sati kao 12. izvanredna sjednica Središnje uprave *Napretka* na kojoj je donesen slijedeći zaključak: „Središnja uprava HKD *Napredak* razmotrivši temeljito situaciju u društvu donijela je na svojoj sjednici od 26. 03. o. g. zaključak da društvo prestane s daljnjim radom, a da se čitava imovina ustupi Savezu kulturno-prosvjetnih društava Bosne i Hercegovine.”⁶⁸ Time je HKD *Napredak* prestalo sa radom u svim podružnicama. Na

64 *Napredak*, hrvatski narodni kalendar za 1948., Sarajevo 1947., 273.

65 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 156/1945., dok. 114/45., Pravila HKD *Napredak*, *Napredak*, hrvatski narodni kalendar za 1946., Sarajevo 1945., 251., Pravila HKD *Napredak*.

66 BiH, ABiH, fond: HKDN, kut. 156/1945., dok. 114/45., Pravila HKD *Napredak*.

67 *Napredak*, hrvatski narodni kalendar za 1992., Sarajevo 1991., 400., Okružnica Komisije za likvidaciju HKD *Napredak*, Sarajevo, 31. ožujka 1949., br. 1/1949.

68 *Isto*, 400.

sjednici je izabrana i likvidacijska komisija koju su činili: dr. Ivo Sunarić, Jure Begić i Alojz Benac koji su sukladno svojim ovlaštenjima konstatirali da je 1. travnja 1949. svoje djelovanje obustavljaju svi organi i ustanove HKD *Napredak*, a to su: Središnja uprava Napretka u Sarajevu, 12 kotarskih odbor, 118 podružnica, 13 povjerenstava, *Napretkova* knjižara i papirnica i *Napretkova* knjigovežnica. Sukladno definiranom dogovoru, komisija za likvidacije naložila je SUN-a u Sarajevu, kotarskim odborima, područnim podružnicama i povjerenstvima *Napretka* da predaju arhiv do kraja travnja 1949. isplate plaće zaposlenicima a ostatak novca polože na račun Saveza. Komisija je također zahtijevala detaljan popis svih nekretnina s gruntovnim izvacima. Sukladno tome „sva pokretna i nepokretna imovina i sva prava i obaveze HKD *Napredak* prelaze sa 1. aprilom 1949. na Savez kulturno-prosvjetnih društava“.⁶⁹

Većina medija donijeli su vijest o prestanku rada odnosno ukidanju kulturno-prosvjetnih društava. Neki dnevni listovi nisu se libili akcentirati ulogu društava kroz njihovu povijest. Tako sarajevsko Oslobođenje u broju 772 autora Salka Nazečića koji ističe sve zasluge društava: „Kroz kulturno-umjetnički rad u sindikalnim organizacijama, u organizacijama Narodnog fronta, Narodne omladine, AFŽ-a, kroz kulturno-prosvjetni rad zadružnih organizacija na selu naši radni ljudi razvili su najširu kulturnu i prosvjetnu djelatnost i pod rukovodstvom svoje Partije oni ne samo likvidiraju kulturnu zaostalost, nego i stvaraju novu nacionalnu kulturu, ispunjenu novim sadržajem, koji je odraz nove socijalističke stvarnosti.“⁷⁰

Zajednički zaključak svih tadašnjih medija da su sva tri društva a odigrala svoju povijesnu ulogu u presudnom momentu izgradnje socijalističke Jugoslavije te da je njihova epoha uspješnog djelovanja završila.

Zaključak

Hrvatsko kulturno društvo *Napredak* u razdoblju od 1945. do 1949. doživjelo je sudbinu kao i preostala kulturno-prosvjetna društva u tadašnjoj državi. Pokušaj održavanja Društva prema normama civilnog društva FNRJ/SFRJ nestalo je pred bujajućom komunističkom ideologijom koja se vješto skrivala pod narodnim imenom. *Napredak* su obnavljali ljudi na vlasti u vremenu kada se u govoru o kulturnom nasljeđu prešućuje, zaobilazi i odbacuje ono što su stvorili ideološki protivnici, što nije forma socrealizma ili socijalno obojen sadržaj ali niti politički aktualno. U tom prividu pluralizma *Napretkovci* su pokušali obnoviti tradicionalnu djelatnost ali ih je na putu u ideološkom pogledu usmjeravalo novopostavljeno vodstvo na svim razinama.

69 HDA, fond: Napredak, Zagreb, Zapisnik sa XVI i XVII odborske sjednice Glavne podružnice HKDN u Zagrebu od 1. i 29. IV. te 19. V. 1949.; Okružnica Komisije za likvidaciju HKDN, Sarajevo, 31. ožujka 1949., br. 1/1949., *Napredak*, hrvatski narodni kalendar za 1992., Sarajevo 1991., 401.

70 *Oslobođenje* VI/1949., br. 772, Sarajevo 15. travnja 1949., 2.

Nominalno i lažno apostrofiranje hrvatskoga imena komunistička vlast je upravo preko HKD *Napredak* imala potpun i cjelovit uvid u život i djelovanje cijeloga hrvatskog korpusa te mogućnost istovremenog slamanja mogućeg otpora i sve to prema direktivi KPJ-a.

Osnivanje *Napretkovih* organizacija nakon 1945. omogućila je direktan i vrlo koncizan nadzor vlasti među hrvatskim pučanstvom sve sa ciljem da preko njih se približe hrvatskom pučanstvu te ih uvedu da prihvate ideje nove vlasti, prihvate narodno-frontovske i druge masovne organizacije i na takav način djeluju iznutra preko Društva na njegov rad.

S obzirom na monolitni politički sustav i nemogućnost narodnog pluralizma nakon 1945. razvidno je da je komunistička vlast na taj način imala mogućnost kontroliranog i dirigiranog partijskog utjecaja. *Napredak* se našao u situaciji posve neravnopravnih političkih subjekata i sudionika u javnom, političkom i kulturnom životu.

Političke prilike u Jugoslaviji od polovice 1948. nisu dozvoljavale daljnje postojanje ovakvog Društva, te je bilo samo pitanje datuma kada će ga likvidirati. To se dogodilo u proljeće 1949. kada je *Napredak* postao balast komunističkom režimu iako s bogatom i pozitivnom hipotezom svoga djelovanja od 1902. godine ali unatoč i tome za njega nije bilo mjesta u FNRJ/SRRJ sve do 1989. kada su nakon rušenja „Berlinskog zida“ i demokratskim promjenama u Jugoslaviji stvorila mogućnost da se staro HKD *Napredak* obnovi i krene u nove društvene poduhvate.

Bibliografija

Arhivska građa

BiH, ABiH, fond: Hrvatsko kulturno društvo *Napredak* (HKDN)

ZMF BIH. Pr. 19/1902. 2.1.1902. godine

Arh. br. 1, Sarajevo - Zemaljska vlada za BiH - izvještaj Beča o osnivanju potpornog društva u Mostaru

ZMF BIH. Pr. 5733/1902 28.4.1902. godine

2, Sarajevo - Zemaljska vlada za BiH - dostavlja Beču Statut potpornog društva

ZVS BIH. 2544/1902. 4.7.1902. godine

3, Sarajevo - Zemaljska vlada za BiH - obavijest o odobrenju pravila društva sa sjedištem u Mostaru

ZMF BIH. Pr. 1302/1902 6.10.1902. godine

4, Sarajevo - Zemaljska vlada za BiH - izvješće o održanoj skupštini društva u Mostaru

ZMF BIH Pr. 14345/1903. 14.11.1903. godine

7, Sarajevo - Zemaljska vlada za BiH - Pravila "Hrvatskog društva za namještanje djece u zanate i trgovine"

HKDN 1904. godina

ZVS Rez. 50/1904. 11.1.1904. godine

8, Sarajevo - Zemaljska vlada za BiH urgencija za promjenu Statuta "Hrvatskog društva za namještanje djece"

ZVS. Rez. 1856/1904 16.9.1904. godine

11, Sarajevo - Vladin komesar - izvješće o promjeni naziva "Hrvatskog društva za namještanje" u "Hrvatsko društvo Napredak"

ZMF BIH 10849/1904 13.10.1904. godine

12, Sarajevo - Zemaljska vlada za BiH - Pravila "Hrvatskog društva Napredak za namještanje djece u zanate i trgovine"

ZMF BIH 2219/1906. 17.2.1906. godine

19, Sarajevo - Zemaljska vlada za BiH - promjene Statuta "Hrvatskog društva Napredak"

ZVSŠ 18 - 278/5. 1909. 4.6.1909. godine

43, Beč - Zajedničko ministarstvo financija i Zemaljska vlada za BiH - odgovor na ustroj "Napretka" u Sarajevu i Mostaru

ZMF BIH 10452/1909. 1.8.1909. godine
44, Sarajevo - Zemaljska vlada za BiH - potvrda pravila društva "Hrvatski dom" (navedeni osnivači)

HKDN - 186 Opći spisi 238 - 306 1903. - 1948. godina
Kutija br. 186 HKD Napredak: Pravilnici, poslovnici i plakati
Arh. br. 244 Pravila HKD Napredak -1945.
Arh. br. 245 Pravila HKD Napredak -1946.

HKDN - 184 Opći spisi 1 - 18 1940. - 1948. godina
Kutija br. 184 Razno
Arh. br. 7., Napredak SU - Sarajevo - zaključak godišnje skupštine za 1944/45. godinu - financijski odsjek

HKDN - 183 Opći spisi 19 - 40 1928. - 1949. godina
Kutija br. 183 HKDN - Razno
Arh. br. 33., SUN - Sarajevo - Mijo Poljak - "HKD Napredak - njegov postanak - cilj i rad i o našim dužnostima prema njemu" - referat

HKDN - 181 Opći spisi 307 - 373 1920. - 1947. godina
Kutija br. 181 HKD Napredak
Arh. br. 324-54, Zapisnik IX. Odborske sjednice Podružnice Napretka Sarajevo od 8. 1. 1945. godine
Arh. br. 324-55, Zapisnik X. Odborske sjednice Podružnice Napretka Sarajevo od 20. 3. 1945. godine

HKDN - 174 Opći spisi 1 - 38 1922. - 1946. godina
Kutija br. 174 Prosvjetna sekcija Napretka Sarajevo
Arh. br. 6, HKDN - Sarajevo - akcioni odbor za pobijanje nepismenosti - izvještaj i rezolucija prosvjetne sekcije i rezolucija o državnoj prosvjetnoj politici

HKDN - 173 Opći spisi 62 - 89 1940. - 1949. godina
Kutija br. 173 Podružnica Napretka Sarajevo i SUN - Sarajevo
Arh. br. 76, Sarajevo - Zapisnik Glavne godišnje skupštine Podružnice Napretka - Sarajevo od 13.X.1945. godine.
Arh. br. 74, Sarajevo - Zapisnik IX. odborske sjednice Napretka - od 8. siječnja 1945.
Arh. br. 75, Sarajevo - Zapisnik Glavne godišnje skupštine Napretka od 13.X.1945.
Arh. br. 76, Sarajevo - Zapisnik Glavne godišnje skupštine Podružnice Napretka - Sarajevo od 13.X.1945. godine
Arh. br. 77, Sarajevo - Zapisnik Glavne godišnje skupštine Podružnice Napretka - Sarajevo od 13.X.1945. godine
Arh. br. 78, SUN - Sarajevo - Spisak delegata na Glavnoj skupštini od 28.10.1945.
Arh. r. 79, SUN - Sarajevo - Rezolucija sa Glavne skupštine Zborni proglas Napretka i spisak članova Napretka 1945. godine

Arh. br. 81. Dr. Vladimir Čaldarević - referat za Glavnu skupštinu HKD Napretka Sarajevo (11. i 12. august 1945. godine)

Arh. br. 83. Sarajevo - Pripreme za Glavnu godišnju skupštinu HKD Sarajevo - spisak delegata iz BiH 1946. godine

Arh. br. 87. Sarajevo - Zapisnik Glavne godišnje skupštine društva HKD Napredak od 24.8.1947. godine

Arh. br. 88. Sarajevo - Godišnja skupština društva HKD Napredak sa programom rada 1946/47. godine

HKDN - 155 15 - 563 1945. godina

Kutija br. 155 - 1945. godina

Arh. br. 364, Zagreb - Održavanje skupštine 28.X.1945. godine Odlukom Povjereništva za prosvjetu br. 277/1945. godine od 22.4.1945. godine razriješana je dosadašnja uprava Središnje uprave Napretka od dužnosti a izabrana druga svibnja 1945. godine

Arh. br. 364-A, Podružnica Napretka Zagreb - obustavila je svoj rad za novog povjerenika Podružnice imenovan je Hunjski Rudolf i Kuzmanić Emil

HKDN - 165 1926. - 1949. godina

Kutija br. 165 - 1935. godina

Arh.br. 1-25, Inventarski broj Povjereništva i podružnice Napretka po abecednom redu od A-M; Arh. br. 1-26, Povjereništva i podružnice Napretka na području bivše Jugoslavije, uglavnom Bosne i Hercegovine i Hrvatske - kartoni sa podacima; godina osnivanja, podaci o konstituirajućim skupštinama - predsjedniku, upravnom i nadzornom odboru, popisu stipendista i dr. (125 kartona)

HKDN - 163 701 - 1526 1947. godina

Kutija br. 163 - 1947. godina

Arh. br. 729, Zagreb - Podružnica Napretka - zajednička sjednica "Prosvjete" - "Preporoda" - "Napretka" - zapisnici od 28.4.1947. i 23.5.1947. - sjednice u Zagrebu - izvještaj

Arh. br. 780-A, Zajednički izvještaj Podružnice Napretka od 29. svibnja 1947. -zapisnik sjednice Napretka od 3.6.1947. godine

Arh. br. 81, Vladimir Čaldarević - referat za Glavnu skupštinu HKD Napretka Sarajevo (11. i 12. august 1945. godine)

HKDN - 172 Opći spisi 90 - 157 1940. - 1948. godina

Kutija br. 172 Podružnica Sarajevo i SUN

Arh. br. 109, Govor Ljube Babića na Glavnoj godišnjoj skupštini HKDN od 11. i 12. kolovoza 1946. Godine

Novine

Oslobođenje VI/1949., br. 772, Sarajevo 15. travnja 1949., 2.

Osvit, Mostar, 1902., br. 66. (23. VIII.), 4; HP, 1904., br. 2658 (24. IX.), 1. i br. 2934 (28. VIII), 2; „Naša trideset i peta godišnjica 1902. - 14. rujna.1937.“

Stjepan RADIĆ, „Poganska politika hrvatskih biskupa“, *Slobodna Dalmacija*, br. 40 od 1. listopada 1924.

Literatura

Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije, 1918-1991: hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb,1998.

Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Golden Marketing, Zagreb, 1999.

Mijo POLJAK, *Hrvatsko kulturno društvo Napredak – O njegovom postanku cilju i radu*, Napredak, Sarajevo, 1936.,

Stjepan BLAŽANOVIĆ, *Napredak Zagreb. Prilozi za monografiju*, Napredak, Zagreb, 1996

Hrvoje ŠAPINA, *Stogodišnjica Napretka*, Napredak, Sarajevo 2002.

Antun ODIĆ, «Kratki historijat Napretka», *Napredak kalendar za 1927.*, Sarajevo, 1926.

Napredak, hrvatski narodni kalendar za 1923., Napredak, Sarajevo, 1922.

Napredak, hrvatski narodni kalendar za 1945., Napredak, Sarajevo, 1944.

Napredak, hrvatski narodni kalendar za 1946., Napredak, Sarajevo, 1945.

Napredak, hrvatski narodni kalendar za 1947., Napredak, Sarajevo, 1946.

Napredak, hrvatski narodni kalendar za 1948., Napredak, Sarajevo 1947

Napredak, hrvatski narodni kalendar za 1949., Napredak, Sarajevo, 1948.

Napredak, hrvatski narodni kalendar za 1992., Sarajevo 1991., 400., Okružnica Komisije za likvidaciju HKD Napredak, Sarajevo, 31. ožujka 1949., br. 1/1949.

Službeni list FNRJ, Registar za II. polugodište 1945. god., II. 46-101, 612., s 635-637.

Summary

CROATIAN CULTURAL SOCIETY *NAPREDAK* IN COMMUNIST YUGOSLAVIA (1945 - 1949)

Zdravko MATIĆ

The paper deals with the Croatian Cultural Society *Napredak* (*Progress*) in the period from 1945 to 1949, when the Communists were in power in Croatia, who from the very beginning, continuously sought a modus operandi system, how to challenge the society and eventually ban it.

From the very beginning of its activities, *Napredak* tried to be in line with the normative policy of the current government, but despite that, the Society, like other cultural and educational societies in the Socialist Republic of Croatia, was under constant scrutiny by the Yugoslav police and current authorities.

The attempt to maintain the Society according to the norms of the civil society of the FPRY / SFRY disappeared before the flourishing communist ideology, which was cleverly hidden under the popular name. *Napredak* has been renewed by the people in power at a time when the discourse on cultural heritage conceals, bypasses and rejects what was created by ideological opponents, which is not a form of social realism or socially colored content but not politically relevant. In this illusion of pluralism, the members of *Napredak* tried to renew traditional activity, but on the way they were ideologically guided by the newly established leadership at all levels.

Nominal and false apostrophe of the Croatian name, the communist government through Croatian Cultural Society *Napredak* had a full and complete insight into the life and work of the entire Croatian corps and the possibility of simultaneously crushing possible resistance, all according to the directive of the Communist Party of Yugoslavia (KPJ).

The establishment of *Napredak's* organizations after 1945 enabled direct and very concise supervision of the government among the Croatian people, all in order to through them bring the Croatian people closer and introduce them to accept the ideas of the new government, accept people's front and other mass organizations and thus influence the Society's work from the inside.

Given the monolithic political system and the impossibility of popular pluralism after 1945, it is clear that the communist government thus had the possibility of controlled and directed party influence. *Napredak* has found itself in a situation of completely unequal political entities and participants in public, political and cultural life.

The political situation in Yugoslavia since mid-1948 did not allow the continued existence of such a Society, and it was only a question of the date when it would be liquidated. This happened in the spring of 1949, when *Napredak* became a ballast to the communist regime, although with a rich

and positive mortgage of its activities from 1902, but despite that there was no place for it in the FPRY / SFRY until 1989, when the fall of the Berlin Wall and democratic changes in Yugoslavia created an opportunity to renew the old Croatian Cultural Society *Napredak* and start new social endeavors.

Keywords: Croatian Cultural Society Napredak, Yugoslavia, work ban, 1945-1949